

Порядок допиту свідка в суді підпорядкований меті, на досягнення якої спрямований судовий розгляд, та залежить головним чином від того, на який суд розраховані його показання — професійний, суд присяжних чи суд шефенів як спільну колегію професійних суддів і представників від народу. В державах континентальної Європи, де панує так звана змішана система кримінального судочинства й переважає професійний та шефенський суд, судовий розгляд спрямований на з'ясування істини як неодмінної умови прийняття у справі законного і справедливого судового рішення. А тому обов'язок суду полягає в тому, щоб докласти усіх зусиль для її встановлення, в тому числі шляхом допиту свідків, незалежно від ступеня активності сторін. У частині допиту свідків принциповим є й те, що першим етапом процедури його допиту є вільна розповідь свідка про всі відомі йому обставини справи, за якою йде допит у формі постановки сторонами та судом свідкові запитань. Такий же порядок допиту свідка був виписаний і в попередньому КПК України (ст. 303 КПК 1960 р.).

Василь ПОПЕЛЮШКО,
доктор юридичних наук, професор,
директор Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія",
спеціально для ЮВУ

У суді присяжних, типовому для англо-американської правової системи, де присяжні складають окрему колегію, що вирішує питання факту (доведено чи не доведено вину обвинуваченого), а кримінальне судочинство спрямоване на уладнання кримінально-правового конфлікту, суд при дослідженні доказів пасивний, їх дослідження (в першу чергу допит свідків) використовуєть-

прокурора (і навпаки), через що такий допит і називається перехресним. При перехресному допиті дозволяється ставити навідні запитання та запитання, що стосуються достовірності показань свідка (Правило 611. Федеральних правил про докази Сполучених Штатів Америки).

Після перехресного допиту можливий повторний допит свідка за правилами прямого

несе відповідальність за законність і справедливість судового рішення, а тому є активним шукачем істини, зокрема, й шляхом виклику в суд і допиту свідків не лише за пропозицією сторін, а й за власною ініціативою.

Друга — це необхідність однакового застосування міжнародних правових актів, особливо Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, згідно з п. 1 ст. 14 якого кожен обвинувачений має право "на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону", та Європейської конвенції з прав людини, згідно із п. "d" ч. 3 ст. 6 якої кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, має право «допитувати свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення».

Третя — це американська правова експансія у сфері кримінальної юстиції, спочатку наприкінці ХХ ст., у континентальній Західній Європі, а те-

Допит свідка в суді за новим КПК України

"Щоби сприяти правильному рішення, показання повинно мати дві якості: треба, щоб воно було точним і повним, щоб воно містило тільки одну правду, щоб у ньому поміщалась вся правда, тобто істинне зображення усіх суттєвих для справи фактів".

Ієремія БЕНТАМ

казань, завдань суду, порядку (форми) і підстав прийняття ним рішень тощо цілком відповідають європейській континентальній системі права і виписані як європейські стандарти кримінального судочинства, котре за змістом означає правосуддя (суд по праву), відправлення якого неодмінно передбачає з'ясування судом справжніх обставин досліджуваної події та ухвалення на цій підставі законного, обґрунтованого і вмотивованого судового рішення (ст. 371 КПК). А це можливо лише тоді, коли суд почує безпосередньо з уст свідка все те, що той насправді бачив, що чув тощо, але аж ніяк, коли суд почує від свідка лише те, що хоче від нього прокурор чи адвокат. Способом же забезпечення цього саме і є надання можливості свідкові вільно розповісти про усі відомі йому обставини кримінального провадження, а при потребі, й з наступною

КПК), то при відсутності у нього права давання показань у вільній формі, вона значною мірою втрачає сенс.

По-третє, свідок як людина — особа вільна, а його права і свободи є невідчужуваними та непорушними (ч. 1 ст. 21 Конституції України). Отже, ненадання свідкові права розповісти суду все, що йому відомо з приводу предмета судового розгляду, буде нічим іншим, як обмеженням даного конституційного права людини та, в той же час, порушенням принципу верховенства права (ст. 8 КПК).

Неможливо не відзначити і того, що для забезпечення належної реалізації свідком права давати показання він, як учасник кримінального провадження, а не лише як джерело відомостей про його обставини, надлений комплексом інших прав, з-поміж яких, як це частково має місце й у кримінальному процесі Франції, і правом

в досвідчених (в першу чергу допит свідків) використовуються сторонами виключно як засіб впливу на присяжних з метою прийняття ними вердикту на свою користь. У США, наприклад, судові слідство в суді присяжних майже повністю віддане в розпорядження сторін, до яких відносяться лише прокурор і захисник, а роль суду зводиться головним чином до "розумного" контролю над способом і порядком подання ними доказів та допитом свідків. Характерним тут у процедурі допиту свідків є те, що давати показання у формі вільної розповіді про відомі їм обставини справи, аби, з одного боку, забезпечити присяжних від зайвої інформації і непосильної для них оцінки доказів на їх допустимість, а з іншого — забезпечити можливість стороні, що виставила свідка, контролювати його показання та подавати їх у найбільш вигідному для себе світлі, свідкам права не дано.

Звідси, процедура допиту свідків у суді присяжних США наступна. Спочатку свідка, задаючи запитання, допитує сторона, що викликала свідка до суду. За змалальною процедурою судового розгляду першим допитує своїх свідків як свідків обвинувачення прокурор, потім свідків захисту допитує адвокат-захисник. Перший допит, а точніше, перший етап допиту називається прямим. При його проведенні ставити навідні питання забороняється. Далі йде перехресний допит, тобто допит свідка шляхом постановки йому запитань протилежною стороною. При цьому предмет перехресного допиту не може виходити за межі предмета прямого допиту. Таким чином, запитання адвокат-захисник ставить, по суті, "навхрест" запитанням

можливий повторний допит свідка за правилами прямого допиту, який дає можливість сторонам відкорегувати враження, яке склалося у присяжних від перехресного допиту, і, тим самим, відновити бажану спрямованість показань свого свідка. За ним може йти повторний перехресний допит і т.д. Але як перший перехресний допит, так і усі наступні обмежені тими обставинами, які були предметом безпосереднього попереднього прямого допиту.

Таким чином, показання свідків, представлених в суді, оцінюються присяжними виключно крізь призму обвинувачення і виправдання та, так би мовити, у "рафінованому" їх вигляді. А тому залежно від того, хто — прокурор чи адвокат — проявив у змаганні перед присяжними вищу професійну майстерність та краще підготував до допиту (американці кажуть — "відшліфував") своїх свідків, і залежить їх вердикт як вирашаний результат переможця, який вважається справедливим.

Впродовж останніх десятиліть кримінальні процедури багатьох провідних держав світу, включаючи держави континентальної Західної Європи, зазнали істотних змін. Причин цьому щонайменше три.

Перша — поступова взаємна інтеграція германської і англо-американської правових систем, включаючи систему кримінального судочинства, шляхом запозичення та впровадження, з урахуванням національних умов, окремих правових інститутів. Щодо нашого випадку, як приклад, можна навести тенденцію до посилення ролі професійного судді в судовому розгляді США, де він все більше і більше стає "господарем" справи,

наприкінці ХХ ст., у континентальній Західній Європі, а тепер і стосовно пострадянських держав, включаючи Україну у формі підготовки її нового КПК, результатом якої й виявилася штучна "імплантація" у вітчизняний кримінальний процес цілої низки американських кримінальних процесуальних інститутів, включаючи інститут допиту свідка. Як результат, обширні приписи ст. 352 КПК щодо допиту свідка є, по суті, перефразованими Правилами 611, 612, 613, 614 Федеральних правил про докази Сполучених Штатів Америки, правда, перефразованими, враховуючи те, що в українському кримінальному процесі, окрім прокурора-обвинувача і адвоката-захисника та обвинуваченого як сторін судового розгляду, самостійними його учасниками є й потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники та законні представники, а головуєчий та інші судді мають рівні права з дослідження доказів. Передбачено, зокрема, що допит свідка розпочинається з його прямого допиту: свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а свідка захисту — захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе — обвинувачений (прямий допит) — ч. 6 ст. 352 КПК.

То чи позбавлений свідком новим КПК України права давати суду вільні показання, а суд — права такі показання заслухати, дослідити, оцінити та використати при прийнятті рішення? Вважаю, що ні, і ось чому.

По-перше, Кодекс загалом, особливо його загальні положення щодо засад кримінального провадження, правового статусу учасників провадження, доказів та доказування, в тому числі свідка і його по-

кримінального провадження, а при потребі, й з наступною постановкою запитань для уточнення його показань чи з метою їх перевірки як прямо, так і навхрест.

По-друге, давання свідком вільних показань стверджується і прямими приписами чинного процесуального закону, і приписами, що зумовлюють це опосередковано.

Так, у ст. 66 КПК, норми якої визначають правовий статус свідка, не йдеться про його право "відповідати на запитання" та не йдеться про обов'язок "давати правдиві відповіді" на них, а передбачено прямо: "1. Свідок має право: ... 4) давати показання рідною мовою..."; "2. Свідок зобов'язаний: ... 2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду". Очевидно, що термін-поняття "показання" тут означає ніщо інше, як вільні показання свідка та його відповіді на поставлені запитання.

До речі, подібним чином, але значно конкретніше, врегульовано допит свідка в суді за КПК ФРН, де для стадії судового розгляду також передбачено лише його прямий і перехресний допит (§ 239 КПК), а в загальних положеннях, зокрема в статті щодо допиту у справі, значиться буквально так: "1. Свідку повинно бути запропоновано розповісти все, що йому відомо про предмет його допиту... 2. Для з'ясування і уточнення показань, а також встановлення джерел, із яких свідок отримав відомості, йому можуть бути задані й інші необхідні запитання" (§ 69 КПК).

Що ж стосується кримінальної відповідальності свідка за завідомо неправдиві показання або за відмову від давання показань (ч. 1 ст. 67

ково має місце й у кримінальному процесі Франції, і правом користуватися під час давання показань правовою допомогою адвоката (п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК), тобто, що свідок у кримінальному процесі України сьогодні формально є якби асистованим у тому розумінні, що він вправі виступати разом із своїм асистентом-адвокатом. Однак при жорсткому поділі свідків між сторонами захисту і обвинувачення, та ще й без права розповісти суду все, що їм відомо про обставини кримінального провадження, місця адвокату свідка в суді немає. Тому не випадково, що в ст. 352 КПК про нього навіть не йдеться.

Наостанок, вільні показання свідка, на відміну від відповідей на запитання, — це його повні, детальні і цілісні відомості, що відобразилися в його пам'яті в результаті події злочину, яку він спостерігав чи випадковим учасником якої був: про час, місце, обстановку, обставини, дії її учасників, наслідки цих дій тощо. Тим самим, вільні показання свідка є його цілісною розповіддю про систему обставин кримінального провадження, які є предметом доказування у цьому кримінальному провадженні (ст. 91 КПК) і вирішення питання про наявність чи відсутність яких в нарадчій кімнаті саме і є першочерговим завданням суду при ухваленні вироку (ч. 1 ст. 368 КПК). Тому вільні показання свідка — один з важливих і незамінних правових засобів сприяння справедливому правосуддю.

Як висновок: перед прямим допитом свідка стороною, за клопотанням якої свідка викликано на допит в суді, йому має бути запропоновано дати вільні показання з приводу відомих йому обставин даного кримінального провадження.